

Od radova navedenih pod imenom pisca ovih redaka nije unesen — kao što je to drugdje urađeno — opširan njemački résumé prvog priloga (*Das Problem der »Bosnischen Kirche« in unserer Historiographie von Petranović bis Glušac*, *Bulletin international de l'Academie des Sciences et des Beaux-arts de Zagreb*, classes: d'histoire... 10, 1938, 47—76), koji u nekim pojedinostima dopunjuje izvorni tekst.

Budući da su u popis uvršteni i neki članci koji govore o radu češke historičarke Milade Paulove, treba požaliti što, osim gore spomenute, nisu uvrštene i ove njezine rasprave: *Vznik řecké resoluce*, *Bidlův sborník*, Praha 1928. i *Počátky vnitřního odboje u Slovinců a Chorvatů*, *Časopis Národního musea* 105, Praha 1931. Bili su to uopće prvi znanstveni prilozi o tim pitanjima.

Bilješke uz jedinice izrađene su, u pravilu, pažljivo i savjesno, iako je ponegdje promakla koja pogreška. Kao primjere, slučajno zapažene, navodim: rasprava F. Šišića, Kako je Jelačić postao banom, *Jugosl. njiva VII, 1932/II*, nije »odlomak« iz rasprave objavljene 1937. u beogradskoj »Javnosti«, nego se radi o gotovo istovetnom tekstu; rasprava Lj. Hauptmanna, Koje su sile hrvatske povijesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije, *Zbornik kralja Tomislava*, 1925, nije »prikaz« Šišićeva djela (1917), nego samostalna studija u povodu toga djela; nepravilan oblik »O Pacti conventi« (!), uz članak T. Smičiklase (str. 379), trebalo je svakako izbjeći.

Možda bi se sličnih primjedaba moglo više naći, ali one — kao i naprijed spomenuta ispuštanja — ne oslabljuju značenje činjenice da je hrvatska i jugoslavenska historiografija dobila napokon u Bibliografiji jedan od svojih temeljnih priručnika i tako do 1945. nadoknadila veoma osjetljiv nedostatak godišnjih bibliografija te vrste.

U nesumnjivom bi interesu naše historiografije bilo da Leksikografski zavod, uz financijsku pomoć republičkih Savjeta za naučni rad, izda i građu koja se odnosi na »podstruku politike«.

Jaroslav Šidak

O NEKIM NOVIJIM RADOVIMA MIRJANE GROSS

U svom vrlo plodnom radu na hrvatskoj povijesti u drugoj polovici XIX st. i na početku XX st. Mirjana Gross je pored dviju osnovnih rasprava koje su izašle u ovom časopisu (*Geneza Frankove stranke*, XVII, 1—83, i *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914*, XIX—XX, 9—68) objavila od 1964. više priloga na različitim mjestima kod nas i vani koji zavređuju da se na njih upozori. Oni se ne odnose samo na povijest hrvatskog naroda i njegova radničkog pokreta nego i na neke probleme šireg značenja. Oni se mogu podijeliti u dvije grupe: 1. studije iz hrvatske povijesti, pretežito političke, i 2. priloge o socijalističkom pokretu kod nas i u Monarhiji, a izvan ove podjele ostaje članak o jugoslavenskoj historiografiji danas.

Raspravu: »*Erzherzog Franz Ferdinand und die kroatische Frage*«, *Österreichische Osthefte VIII, 1966, 278—299*, je M. Gross zasnovala kao »prilog veliko-austrijskoj politici u Hrvatskoj« — kako glasi njezin podnaslov — i popratila je sa 70 bilježaka (str. 295—299). Uza sve to što se, pišući tu raspravu, mogla poslužiti mnogim rezultatima svoje knjige o »Vladavini Hrvatsko-srpske koalicije 1906—1907.« i daljnje rasprave o »Hrvatskoj uoči aneksije Bosne i Hercegovine«, ona je ipak uspjela da problem koji obrađuje osvijetli potpunije s pomoću dosada neiskorištenog arhivskog materijala (ostavština šefa austrijskog generalštaba Conrada, arhiv prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i dr.) te suvremene bečke štampe.

Iako podnaslov rasprave bolje izražava njezin sadržaj negoli sam naslov, jer Franjo Ferdinand nije nikada dovoljno jasno konkretizirao svoje stanovište u hrvatskom pitanju, a pogotovu ne svoj odnos prema ideji trijalizma, ona ipak uvjerljivo pokazuje da mu je ta ideja bila potpuno strana. Pokazuje, nadalje, da je ona i za veliko-austrijske krugove bila samo taktika u njihovoj borbi protiv dualističkog si-

stema. Iako je unutrašnji položaj Monarhije postajao uoči I svjetskog rata sve složeniji, prikaz M. Gross vrlo pregledno odražava sukob različitih interesa i shvaćanja koji su najzad zakočili rješavanje svih akutnih pitanja, osobito nacionalnih. Čak se i hrvatsko-slovenski pravaško-klerikalni blok 1911, koji ona ocjenjuje kao uspjeh velikoaustrijskih krugova, našao najzad na protivnoj strani po svojoj koncepciji trijalizma na temelju hrvatskoga državnog prava.

Tekst predavanja koje je M. Gross 1967. održala na Filozofskom fakultetu u Trstu objavljen je u njegovim Annalima (III, 1966—67, 115—128), pod naslovom: »*Classi sociali e partiti politici in Croazia nella seconda metà del secolo XIX*«.

Budući da obrađena tema dopire do g. 1914, prilog obuhvaća širi vremenski raspon od ograničenja izražena u naslovu, ali tekst nije popraćen znanstvenim aparatom. On se, doduše, većim dijelom osniva na rezultatima njezinih prethodnih rasprava, ali u mnogo sažetijem obliku jedne sinteze ipak nameće potrebu takve dokumentacije koja bi općenite tvrdnje o socijalnoj podlozi političkih stranaka i promjenama u njezinoj strukturi potkrijepila s dovoljno konkretnih, napose brojčanih, analiza. Iako M. Gross s pravom upozorava na slabo izražene razlike koje u našem nerazvijenom društvu odvajaju jedne slojeve od drugih, ipak je nastojanje da politiku stranaka objasni prvenstveno ili isključivo njihovom socijalnom strukturom nužno dovodi do stanovitve shematizacije kojom se ponekad ne može obuhvatiti sva složenost historijskog zbivanja. Takva su uopćavanja nesumnjivo potrebna i korisna, u prvom redu kao podloga za daljnju diskusiju.

Referat: »*Über die nationale Frage in Kroatien während der Krise des Dualismus*«, koji je M. Gross održala na međunarodnoj konferenciji u Budimpešti (4.—9. V 1964), uvršten je u zbornik o tom simpoziju koji je pod naslovom »*Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900—1918*« izašao 1967 (str. 217—231). Taj je referat bio prvobitno objavljen u JIČ-u (1964, br. 2, 3—14). U njemu je M. Gross izložila osnovne rezultate svojih radova o hrvatskoj politici od 90-ih godina XIX st. do I svjetskog rata. U sažetom obliku jednog omanjeg članka neki od tih rezultata svakako podliježu diskusiji. To se odnosi, prije svega, na konkretno povezivanje socijalne komponente s političkom i na neke novije rezultate o političkoj djelatnosti Strossmayera potkraj 60-ih godina, koji govore o njegovoj tajnoj vanjskopoličkoj aktivnosti.

Članak: »*Erasmus Barčić*«, Odvjetnik, Svečano izdanje u povodu proslave — Sto godina advokature u Hrvatskoj 1868—1968, br. 9, 198—206, kojem su kao podloga poslužile uglavnom rasprave M. Gross o pravaštvu, jedini je samostalan prikaz o E. Barčiću, koji je, pod utjecajem Mazzinijevih ideja, dosljedno zastupao osnovnu misao A. Starčevića o oslobođenju Južnih Slavena na ruševinama Monarhije uz pomoć izvana, poglavito Rusije. Zasnivajući tu misao u okviru pravaške koncepcije o hrvatskom političkom narodu, on se postepeno, iako mučno — kako pokazuje autor — približava prema priznanju individualnosti srpskog naroda, a rješenje nacionalnog pitanja na slavenskom jugu nalazio je u uspostavi jedne balkanske federacije (konfederacije) na čelu s Hrvatskom.

Članak: »*Die 'Welle'*«, Österreichische Osthefte X, 1968, 65—86, u stvari je opširan sažetak koji je prethodio objavljivanju rasprave uvrštene u ovaj svezak HZ pod naslovom: »Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata«. Iako se taj članak, kojemu naslov potječe od imena nacionalističkog časopisa »*Val*« (ur. VI. Čerina), po rezultatima koje sadržava, ne razlikuje od spomenute rasprave, a nije ni popraćen bilješkama, on ipak zavrđuje osobitu pažnju zato što je izašao u jednom uglednom bečkom časopisu, odlikujući se pri tom svojim nesumnjivim stilističkim osobinama.

Rezultate spomenute rasprave M. Gross je u obliku djelomično »sažetog rezime« (s nekim preuzetim formulacijama) — kako sama kaže — upotrijebila u svom članku: »*Studentski pokret 1875—1914*«, Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice

Sveučilišta u Zagrebu I, 1969, 451—479, ali je razdoblje od 1875—1906 (str. 451—461) obradila ovdje prvi put. Prema tome je taj dio članka plod samostalnog istraživačkog rada, s dosta novih, dosada nepoznatih podataka.

Članak: »*Razvoj socijalističke ideje u Hrvatskoj 1890—1907*«, Putovi revolucije II, 1965, 117—130, M. Gross sama smatra »rezimeom nekih osnovnih koncepcija« koje je zastupala u svojim dotadašnjim prilogima povijesti radničkog pokreta. Već po tome je taj članak vrijedan posebne pažnje, jer je M. Gross u stvari tek i dala prve doista znanstvene radove o tom pokretu u Hrvatskoj, ali njihove rezultate nije prije ovog članka uopćila i teoretski u cjelini razradila. Osim toga, ona je tu u ponečemu svoja starija shvaćanja izmijenila i dopunila — kako kaže — »na temelju proučavanja građanskih političkih stranaka i upoznavanja s novom literaturom kod nas i u inozemstvu«. Iako u svom razmatranju nije išla dalje od g. 1907, do koje dopiru i njezini istraživački radovi, ona je mogla »zasad« izraziti svoje mišljenje u tom smislu da se suštinska obilježja socijalističke ideje više ne mijenjaju do 1914. Uza sve to ostala su za razdoblje do 1907. neka pitanja, iako nisu bitna, i dalje nedovoljno pročišćena, a s obzirom na daljnji razvoj — kako M. Gross konstatira — »jedan je od najvažnijih zadataka proučavanja socijalističke ideje u predratno doba da utvrdi zašto se socijalisti i dalje drže austromarksističke ideje i koje su njene modifikacije specifične za hrvatske prilike«.

Po svom opsegu mala studija: »*O ličnosti Hippolyta Tauschinskoga*«, Zbornik Historijskog instituta Slavonije 6, 1968, 257—266, objašnjava pojavu jedne zanimljive i prijeporne ličnosti iz početka austrijske socijalne demokracije (1868—75). Docent na bečkoj Umjetničkoj akademiji, dr Tauschinsky je doduše — kako studija uvjerljivo dokazuje — »odigrao važnu i korisnu ulogu pri postavljanju na noge mladog radničkog pokreta«, ali je uza sve to bio samo »građanski demokrat i religiozni mistik s iskrenim socijalnim osjećajem«.

Tematski je mnogo važniji referat: »*Nacionalizam i internacionalizam u počecima radničkog pokreta Austrije u svjetlu suvremene češke historiografije*«, koji je objavljen u Materijalima naučnog skupa »Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama — Osijek 1867«, Slav. Brod 1969, 263—274. S temeljitim poznavanjem novije češke i njemačke literature izložen je ovdje problem odnosa između nacionalizma i internacionalizma u radničkom pokretu Austrije od kraja 60-ih godina do osnivanja Češkoslovenske socijaldemokratske stranke kao autonomne organizacije unutar općeaustrijske stranke 1878. S pravom je istaknuto veliko načelno značenje toga događaja, prvog te vrste u međunarodnom radničkom pokretu, pogotovu kad se ima na umu činjenica da je Engelsovo dosljedno neshvaćanje nacionalnih problema 1848—49. postalo — kako M. Gross konstatira — »svojina njemačke demokracije pa i radničkog pokreta koji se postepeno odvajao od nje« (266). Ne ulazeći ovdje u pitanje da li se Neue Rheinische Zeitung a s njom i to shvaćanje mogu ograničiti samo na Engelsa — autor govori o »Engelsovu listu« — treba iz podataka kojima se takav stav objašnjava (oni potječu iz jedne rasprave Romana Rosdolskog u »Archiv für Sozialgeschichte« IV, 1964) izlučiti kao neispravan onaj prema kojem je Engels bio »neprijateljski raspoložen prema Česima napose od časa kada su češki političari pružili potporu apsolutizmu« (265). Takve potpore »apsolutizmu« nije uopće bilo niti je češki austroslavizam zamišljao Austriju drugačije nego kao ustavnu monarhiju s federativnim uređenjem na temelju nacionalnog principa.

Najзад, u članku: »*Die jugoslavische Geschichtswissenschaft von heute*«, Österreichische Osthefte VIII, 1966, 238—245, napisanom u povodu IV kongresa jugoslavenskih historičara 1965, M. Gross daje u cjelini dobar pregled razvoja historijske nauke u Jugoslaviji poslije 1945. Nije to samo prikaz nego i ocjena koja je, osim nekih manjih pojedinosti, ispravna. Možda je ipak nešto pretjerana tvrdnja, »dass es in Jugoslavien nie eine stalinistische Geschichtsschreibung gegeben hat« (239).

Jaroslav Šidac

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB